

Uloga art terapije u razumjevanju crteža predškolske djece

Krklec, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:604831>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

MARTA KRKLEC

**ULOGA ART TERAPIJE U RAZUMIJEVANJU CRTEŽA
PREDŠKOLSKE DJECE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, rujan, 2024.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(ZAGREB)**

MARTA KRKLEC

**ULOGA ART TERAPIJE U RAZUMIJEVANJU CRTEŽA
PREDŠKOLSKE DJECE**

ZAVRŠNI RAD

MENTORICA:

Morana Varović Čekolj, mag. art, mag. prim. educ.

Zagreb, rujan, 2024.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. ŠTO JE TO ART TERAPIJA?	2
2.1. Specifičnosti art terapije.....	2
2.2. Primjena art terapije	3
2.3. Važnost art terapije u odgojno-obrazovnim ustanovama.....	3
3. VAŽNOST LIKOVNOG IZRAŽAVANJA U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA.....	5
3.1. Poticanje kreativnosti djece	5
3.2. Poticanje likovnog stvaralaštva	6
3.3. Čimbenici koji utječu na kreativnost i stvaralaštvo djeteta	7
4. STVARALAŠTVO KROZ CRTEŽ	8
4.1. Uloga crteža u art terapiji.....	9
4.2. Dječji crtež	9
4.2.1. Boje u dječjem crtežu	10
4.2.2. Crtež kao komunikacijsko sredstvo	11
4.2.3. Crtež kao terapijsko sredstvo	12
4.2.4. Crtež ljudske figure.....	13
4.2.5. Korištenje crteža u radu s djecom s poteškoćama u verbalnoj komunikaciji.....	20
5. ULOGA ODGOJITELJA U PRIMJENJIVANJU ART TERAPIJE U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA	30
6. VAŽNOST ODNOSA ODGOJITELJA I DJECE U PRIMJENJIVANJU ART TERAPIJE	32
ZAKLJUČAK.....	34

SAŽETAK

Ovaj završni rad raspravlja o ulozi art terapije u analizi dječjih crteža. Crtež se smatra jednim od prvih načina komunikacije među ljudima, čak i prije uspostave pisanja. Kao medij, crtež omogućuje komunikaciju raznolikih aspekata ljudskog iskustva, uključujući emocionalna stanja, kognitivne obrasce, stavove, kompetencije i modalitete izražavanja. U kontekstu odgojno-obrazovnih institucija crtež je često korištena likovna tehnika kod djece. Art terapija je koristan alat u razumijevanju dječjih crteža. Osim što pruža uvid u preferirana, likovna izražavanja djece, art terapija omogućuje i praćenje dječjeg razvoja te identifikaciju mogućih poteškoća ili nazadovanja. Osim toga, art terapija se vrlo lako može koristiti u odgojno-obrazovnim ustanovama, a crtež je idealan likovni medij za tu svrhu. Posebno je važno istaknuti da crtež može poslužiti kao pogodan likovni medij za djecu koja nisu u mogućnosti ili ne žele verbalno izražavati svoje osjećaje, stavove ili vrijednosti. Za postizanje optimalne efikasnosti komunikacije kroz art terapiju, nužno je poticati djecu na kreativnost i likovno izražavanje u svakodnevnom okruženju. U ovom radu iznose se primjeri primjene art terapije s djecom koja imaju određene izazove u uspostavljanju komunikacije i kako su se ti slučajevi riješili pomoću art terapije. Kako bi se dijete potpuno oslobodilo i likovno izrazilo, potrebno je s djetetom kao odgojitelj stvoriti profesionalan, pozitivan odnos te kontinuirano obnavljati povjerenje djeteta. Stvaranjem kvalitetnog odnosa s djetetom stvara se veća mogućnost pozitivnog razvoja djeteta. Kroz poticanje slobode izražavanja, putem likovnih djela, art terapija može postići uspješne rezultate. Odgojitelji, kao stručnjaci odgovorni za rad s djecom, trebaju posjedovati kompetentno znanje o art terapiji te stvoriti stimulatívno okruženje koje kod djeteta gradi povjerenje.

Ključne riječi: art terapija, komunikacija, dječji crtež, kreativnost, likovno izražavanje

SUMMARY

In this final paper, the role of art therapy in the analysis of children's drawings will be discussed. Drawing is considered one of the first ways of communication between people, even before the establishment of writing. As a medium, drawing enables the communication of diverse aspects of human experience, including emotional states, cognitive patterns, attitudes, competencies, and modalities of expression. In the context of educational institutions, drawing is a frequently used art technique among children. Art therapy is a useful tool in understanding children's drawings. In addition to providing an insight into children's preferred artistic expressions, art therapy also enables the monitoring of children's development and the identification of possible difficulties or setbacks. In addition, art therapy can easily be used in educational institutions, and drawing is an ideal art medium for this purpose. It is especially important to point out that drawing can serve as a suitable art medium for children who are unable or unwilling to verbally express their feelings, attitudes or values. To achieve optimal efficiency of communication through art therapy, it is necessary to encourage children to be creative and express themselves in the everyday environment. This paper presents examples of the application of art therapy with children who have certain challenges in establishing communication and how these cases were solved using art therapy. In order for the child to completely free himself and express himself artistically, it is necessary to create a professional, positive relationship with the child as an educator and to continuously restore the child's trust. By creating a quality relationship with the child, a greater possibility of positive development of the child is created. Art therapy can achieve successful results by encouraging freedom of expression through works of art. Educators, as specialists responsible for working with children, should have competent knowledge about art therapy and create a stimulating environment that builds the child's confidence.

Key words: art therapy, communication, children's drawing, creativity, artistic expression

1. UVOD

Art terapija omogućava istraživanje unutarnjih procesa putem likovnog izražavanja. Posebno je korisna u odgojno-obrazovnim ustanovama jer može otkriti različite promjene kod djece, kako pozitivne tako i negativne. U današnje vrijeme, u doba digitalizacije, sve je češća pojava djece predškolske dobi koja imaju poteškoće u komunikaciji. Ta djeca mogu imati problema verbalno izraziti svoje osjećaje, a ponekad čak i ne žele to učiniti.

Osim toga, kroz spontanost i intrinzičnu motivaciju, djeca se umjetnički izražavaju, najčešće kroz crteže, unutar odgojno-obrazovnih okruženja. Stoga je od izuzetne važnosti da odgojitelji mogu prepoznati razvojne poteškoće kod pojedine djece promatranjem njihovih crteža. Na primjer, crteži mogu otkriti znakove emocionalne nelagode, socijalne nesigurnosti ili čak traume koju dijete možda doživljava.

Odgojitelji stječu tu kompetenciju putem znanja utemeljenog na art terapiji, uz uspostavljanje potpunog povjerenja s djecom koju nadziru. Kroz stručno vođenje i podršku, odgojitelji mogu koristiti art terapiju kao alat za poticanje dječjeg emocionalnog razvoja i osnaživanje njihovih komunikacijskih vještina. Također, integracija art terapije u odgojno-obrazovne programe može doprinijeti stvaranju inkluzivnog okruženja koje potiče raznolikost izražavanja i podržava svako dijete u njegovom individualnom napretku i dobrobiti.

2. ŠTO JE TO ART TERAPIJA?

Škrbina (2013) ističe da je art terapija integrativni, dubinsko-psihološki i hermeneutički pristup koji koristi različite kreativne medije, uključujući likovno-vizualni izražaj, glazbu, ples, dramu i poeziju, s ciljem unaprjeđenja zdravlja i ubrzanja oporavka pojedinca. Ovaj pristup sugerira da art terapija nije ograničena samo na likovno-vizualni izražaj, već uključuje i druge aspekte umjetnosti. U kontekstu djece predškolske dobi, koja su često izložena različitim oblicima umjetnosti, vizualno-likovna umjetnost ističe se kao jedan od primjetnijih elemenata. Ova perspektiva ukazuje na to da art terapija pruža platformu za istraživanje različitih umjetničkih oblika i medija kao načina izražavanja osjećaja i misli kod djece, što može imati značajan utjecaj na njihov emocionalni i mentalni razvoj. Često se upotrebljava izraz „ekspresivna art terapija“, koja ističe osjećaje koji se posebno mogu istaknuti kroz kreativne medije, što naglašava izražavanje emocija kroz kreativne medije, što može dodatno upotpuniti razumijevanje i primjenu art terapije. Drugi važan pojam vezan za art terapiju je kreativnost.

2.1 *Specifičnosti art terapije*

Cilj art terapije je poticanje razvoja kreativnih sposobnosti i identiteta, a umjetnički izraz pomaže da postane sredstvo komunikacije i uključivanja, što rezultira istinskom integracijom. Art terapija uključuje multimodalni pristup kroz razne umjetničke tehnike poput crtanja, slikanja, kolažiranja, modeliranja, glume, plesa i drugih (Škrbina, 2013). Art terapija omogućuje pojedincu da se izrazi na način koji mu najviše odgovara, ne ograničavajući njegovu likovnu slobodu. U bilo kojem obliku izražavanja putem umjetnosti dijete će, osim svog likovnog stila, izraziti i dio sebe. De Zan (2013) naglašava važnost prepoznavanja pokušaja autoportretiranja u slici ili crtežu gdje dijete prikazuje kako ono doživljava sebe. Također, važno je djetetu omogućiti multimodalni pristup u kojem samo bira način izražavanja putem umjetnosti. Multimodalni pristup poštuje različitost i svakom pojedincu daje slobodu biranja različitog ekspresivnog stila izražavanja. Primjerice, neki će pojedinac biti više verbalni, drugi vizualni tip, dok se treći može služiti pokretom i dodirima. Škrbina (2013) navodi da svaki oblik umjetnosti, bilo da je likovni, glazbeni, dramski ili plesni, omogućuje pojedincima na jedinstven način doživjeti i razumjeti smisao i značenje: likovna umjetnost kroz slike ili skulpture, ples kroz pokret, glazba kroz zvuk i ritam, drama kroz scenski izraz, a poezija i pisanje kroz riječi.

2.2 Primjena art terapije

Uzimajući u obzir sve navedene oblike umjetnosti, art terapija se primjenjuje u različitim kontekstima i situacijama. Ključna pitanja koja se postavljaju u odabiru vremena za primjenu art terapije uključuju trenutne emocionalne potrebe klijenta, ciljeve terapije i specifične okolnosti ili događaje koji mogu biti okidači za potrebu za art terapijom. Na primjer, art terapija može biti korisna nakon traumatičnog događaja ili tijekom procesa suočavanja s gubitkom. No, osim u terapijske svrhe, ona se može koristiti i u odgoju, obrazovanju, prevenciji i dijagnostici. U art terapiji transfer je jedna od najvažnijih uloga. Definicija transfera je prenošenje bolnih i traumatičnih iskustava koja je pojedinac doživio u prošlosti u sadašnjost, s težnjom da se ta traumatična iskustva sada isprave uz pomoć kreativne terapijske situacije (Škrbina, 2013). Transfer može pomoći kod djece koja iziskuju terapijsku pomoć, ali nisu u stanju verbalizirati svoja iskustva. Art terapija je koristan medij koji pokazuje emocionalno stanje djeteta. Art terapija koristi se za poticanje osobnog razvoja, poboljšanje samospoznaje i pomoć u emocionalnom oporavku. Zbog svojih brojnih prednosti, art terapija se može primijeniti u raznim okruženjima poput zdravstvenih ustanova, socijalnih službi, kaznenih ustanova, domova korisnika, rehabilitacijskih centara u zajednici te u odgojno-obrazovnim ustanovama. U odgojno-obrazovnim ustanovama art terapija može biti od iznimne pomoći odgojiteljima kako bi dobili uvid u djetetovo emocionalno stanje.

2.3. Važnost art terapije u odgojno-obrazovnim ustanovama

Uloga odgojno-obrazovnih ustanova, poput vrtića, obuhvaća pripremu djece za buduće uloge i odgovornosti u društvu. Osim što pružaju odgojnu i obrazovnu podršku, vrtići također imaju zadatak poticati cjeloviti razvoj djeteta, kako fizički tako i psihički. Art terapija može biti od velike pomoći u podršci psihičkom razvoju djece u vrtiću. Kroz art terapiju djeca imaju priliku izraziti svoje osjećaje, misli i fantazije putem kreativnih aktivnosti poput slikanja, modeliranja, plesa ili glazbe. Ova terapijska intervencija može pružiti djetetu prostor za istraživanje i izražavanje sebe na način koji je prirodan i poticajan za njihov emocionalni i psihički razvoj. Uloga art terapije u vrtiću može biti višestruka. Osiguravajući podršku u razvijanju emocionalne inteligencije, kreativnosti i samopouzdanja, art terapija može imati odgojnu ulogu potičući djetetov razvoj socijalnih vještina i samoprihvatanja. Kroz art terapiju

možemo vidjeti bolju sliku djetetove obitelji. Prema De Zan (2013) slika i crtež su pogodni u obiteljskoj psihoterapiji jer otkrivaju odnose unutar obitelji bolje no što to omogućuje verbalizacija. Također, kroz umjetničko izražavanje djeca mogu učiti o različitim kulturama, tradicijama i vrijednostima te razvijati svoju estetsku osjetljivost, što doprinosi njihovom obrazovnom i kulturnom razvoju. Nikolić (1985) ističe da uspjeh djece u školi velikim dijelom ovisi o kvaliteti osjećajnih odnosa djeteta i njegove uže i šire okoline, te da je za uspješan polazak djeteta u školu odlučujuća osjećajna podrška. Stoga, obitelj je jedan od ključnih čimbenika koji usporavaju ili ubrzavaju uspješan razvoj djeteta.

S obzirom na svoje terapijske karakteristike, art terapija također može imati ulogu u terapijskom kontekstu u vrtiću, pružajući podršku djeci koja se suočavaju s emocionalnim izazovima ili koja imaju poteškoće u komunikaciji ili izražavanju svojih osjećaja. Ukupno gledajući, uloga art terapije u vrtiću može biti integralna za poticanje sveukupnog razvoja djeteta, naglašavajući važnost njegovog emocionalnog i psihičkog blagostanja.

3. VAŽNOST LIKOVNOG IZRAŽAVANJA U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA

Likovno izražavanje predstavlja temeljni dio svakog vrtića. Grgurić i Jakubin (1995) ističu kako se u likovnom odgoju i obrazovanju postavljaju brojni odgojni ciljevi koji obuhvaćaju širok spektar – od poticanja psihomotornog razvitka, preko motivacije, mašte, intelektualnog razvitka do estetičke osjetljivosti i njezina emocijskog korelata. Već od najranije dobi, djeca pokazuju sklonost prema likovnom izražavanju, te iskazuju izniman interes i spretnost u ovom području. Kroz likovno izražavanje djeca imaju priliku razvijati svoju kreativnost, izražavati svoje osjećaje i ideje te istraživati svijet oko sebe na jedinstven način. Osim toga, likovno izražavanje ima važnu ulogu u emocionalnom razvoju djeteta. Kroz crteže, slike i druge likovne radove, djeca mogu izraziti svoje osjećaje, strahove, želje i fantazije na način koji im je prirodan i intuitivan. Likovno izražavanje također potiče razvoj samopouzdanja i samopoštovanja kod djece. Kroz stvaranje likovnih djela djeca dobivaju priliku izraziti svoju individualnost i kreativnost te biti ponosna na svoja postignuća. Ukupno gledajući, likovno izražavanje ima brojne benefite za razvoj djece u odgojno-obrazovnim ustanovama. Kroz ovu aktivnost djeca razvijaju svoje kreativne i perceptivne sposobnosti te stječu važne emocionalne i socijalne vještine jačajući tako svoje samopouzdanje i samopoštovanje. Stoga je integracija likovnog izražavanja u odgojno-obrazovne programe od iznimne važnosti za cjelovit razvoj svakoga djeteta.

3.1 Poticanje kreativnosti djece

Razvijanje kreativnosti je od ključne važnosti za svakog pojedinca, budući da ima dubok utjecaj na različite aspekte života. Kreativnost nije samo korisna u kontekstu učenja i stjecanja novih vještina, već je nužna za efikasno funkcioniranje u svakodnevnom životu. Kroz kreativnost pojedinac može pronaći inovativna rješenja za probleme, izraziti se na jedinstven način te razvijati fleksibilnost uma i sposobnost prilagodbe na različite situacije. Duraković (1985) navodi da svako ljudsko biće u određenoj mjeri posjeduje kreativne sposobnosti u nekoj djelatnosti, a da je potrebno samo pružiti priliku da se one manifestiraju. Todorčić (2023) navodi da je kreativnost vještina koja se tijekom života konstantno razvija i njeguje, a nije urođena. Shodno tome, od iznimne je važnosti da odgojitelji u vrtiću sustavno potiču kreativnost djece

kroz različite aktivnosti kako bi se kreativnost kontinuirano razvijala. Kreativni odgoj, kako ga definira Supek (1987), događa se kada djeca radosno otkrivaju svijet, istražuju svoje ljudske moći i otkrivaju snagu konstrukcije i ekspresije svoje mašte i uma. Kreativne aktivnosti pomažu djeci razviti vještine rješavanja problema, jačaju njihovo samopoštovanje, potiču razvoj socijalnih vještina, samodiscipline i osjećaj ustrajnosti u izvršavanju zadataka. Također, podržavaju razvoj motoričkih sposobnosti i jezičnih vještina, poput jasnog govorenja. O kreativnosti, kao jednoj od vrijednosti koja se provodi u odgojno-obrazovnim institucijama, Nacionalni kurikulum (2015) ističe:

Kreativnost kao odgojna vrijednost predstavlja osnovu razvoja djeteta u inicijativnu i inovativnu osobu koja je u stanju prepoznati, inicirati i oblikovati različite kreativne aktivnosti i pronalaziti originalne pristupe rješavanju različitih problema te se ta odgojna vrijednost oslanja na prihvaćanje prirodne kreativnosti djeteta, koju tijekom odgojnoobrazovnoga procesa treba njegovati, poticati i razvijati različitim oblicima izražavanja i stvaranja. (Nacionalni kurikulum, 2015; str. 10).

3.2 Poticanje likovnog stvaralaštva

Likovno stvaralaštvo predstavlja bitan element za implementaciju art terapije u vrtićima. Kroz likovno izražavanje djeca imaju priliku istraživati svoju kreativnost, izraziti svoje osjećaje i ideje te razvijati svoje motoričke sposobnosti. Belamarić (1986) ističe kako će se djeca individualno izraziti i umjetnički oblikovati kada im se pruži potpuna sloboda da budu autentični, vide na svoj način i razmišljaju svojom logikom. Djeca će se u potpunosti likovno izraziti tek kada im se dopusti da u procesu stvaranja budu autentični i slobodni. Načini na koje se može poticati dječje stvaralaštvo su usmjeravanja pažnje na oblike ili pojave oko sebe postavljajući im otvorena pitanja, aktiviranje sjećanja gdje se razgovara o nečemu što su djeca spontano vidjela i doživjela prije kraćeg ili dužeg vremena, maštanje kroz ilustriranje raznih pjesama i priča, zamišljanje, igre s likovnim materijalima i sredstvima te potvrđivanje vrijednosti svakog dječjeg likovnog rada posebice uspješnosti i ljepote (Belamarić, 1986). Uloga odgojitelja je promicati pozitivan stav prema likovnom stvaralaštvu te ostvariti sve ciljeve i razvojne zadaće vezane za likovno izražavanje.

3.3 Čimbenici koji utječu na kreativnost i stvaralaštvo djeteta

Za razvoj kreativnosti i stvaralaštva kod djece potrebno je djelovati putem različitih čimbenika koji na to utječu. Jedan od važnih čimbenika je uloga odgojitelja u razvijanju kreativnosti i stvaralaštva kod djece predškolske dobi. Đuranović, Klasnić i Matešić (2020.) navode kako odgojitelji moraju osvijestiti odgovornost poticanja kreativnosti djece i važnost kreativnosti te odgojitelji sami trebaju raditi u okruženju koje potiče njihovu kreativnost. Da bi djeca bila kreativna i motivirana stvarati, nužno je da odgojitelji, koji su njihovi uzori, također budu kreativni i motivirani stvarati. Također, od iznimne je važnosti da se dijete ne prekida tijekom likovne aktivnosti. U pojedinim razvojnim fazama dijete pokazuje želju za crtanjem i usavršavanjem u crtanju, stoga je važno da odgojitelji poštuju tu potrebu i omogućuju neprekinuto vrijeme bavljenja aktivnošću na koju je dijete usredotočeno (Čudina Obradović, Letica, Profaca, i Starc, 2004).

Škrbina (2013.) pojašnjava kako djeca već od druge i treće godine polako ulaze u svijet novih spoznaja, oblika i mašte, te počinju od različitih elemenata koje su naučili praviti nove kombinacije (sklapanje igračkica, gradnja kule od kocaka i sl.). Kroz pažljivo osmišljene zadatke i igre, odgojitelji omogućuju djeci da istražuju, eksperimentiraju i stvaraju, što je ključno za njihov cjelokupni razvoj. Odgojitelji trebaju biti svjesni važnosti pružanja raznolikih materijala i alata koji omogućuju djeci izraziti svoju maštu i ideje. Kreativnost je bezgranična, stoga se vlastiti kreativni potencijali mogu otkriti u bilo kojoj fazi života (Škrbina, 2013).

Još jedan važan čimbenik za razvijanje dječje kreativnosti je poticajno prostorno-materijalno okruženje. S obzirom na to da djeca većinu svog vremena u vrtiću provode u svojoj sobi, koja je njihovo glavno okruženje tijekom boravka, izuzetno je važno osigurati da ta soba bude ispunjena aktivnostima koje potiču dječju kreativnost i stvaralaštvo. Đuranović i sur., (2020) prema Beghetto i Kaufman (2014), ističu kako je prostorno-materijalno okruženje izuzetno važan čimbenik koji određuje hoće li dijete razvijati svoju kreativnost ili će ona biti potisnuta.

Igra kao sastavni dio dječje svakodnevice ima veliku ulogu u razvoju kreativnosti i stvaralaštva kod djece. Đuranković i sur. (2020) prema Moore i Russ (2008) navode kako je dječja igra važna za istraživanje jer uključuje mnoge kognitivne i emocionalne procese koji se prepoznaju u kreativnosti odraslih. U procesu igranja od iznimne je važnosti da se prihvate djetetove ideje i zamisli ne ometajući ih u tom procesu. Šagud (2002) spominje kako je igra

usko povezana s dječjim stvaralaštvom i autentičnim izražavanjem. Stoga je bolje prihvatiti djetetovu ideju ili neizravno potaknuti novu, nego inzistirati da dijete reproducira našu zamisao. Kreativna igra, kao oblik slobodne igre, posebno je važna za razvoj dječje mašte i inovativnog mišljenja. Kroz kreativne aktivnosti poput crtanja, slikanja, modeliranja ili dramatizacije, djeca izražavaju svoje ideje i osjećaje na jedinstven način. Ove aktivnosti potiču djecu da razmišljaju izvan okvira, što je vještina koja će im biti korisna kroz cijeli život.

4. STVARALAŠTVO KROZ CRTEŽ

Crtanje je najstariji oblik pisane komunikacije među ljudima i likovnog izražavanja, koji se proteže od pećinskih zidova, glinenih pločica, egipatskih hijeroglifa i grčkog posuđa do tradicionalnih crtačkih tehnika, sve do današnjih dana kada se izvodi putem novih medija poput žice, neona, lasera ili zvuka. Crtež predstavlja jedan od mnogobrojnih načina izražavanja u likovnom svijetu te je često privlačan djeci. Djeca se postupno uvode u likovni jezik, komunikaciju s likovnim djelima i likovno izražavanje, polazeći od temelja likovnog jezika prema složenijim strukturama (Jakubin, 1999). Iz jednog crteža može se izvući mnogo zaključaka, budući da se sastoji od različitih elemenata koji zajedno čine likovno djelo. Škrbina (2013) ističe kako je crtež široko priznat kao značajan oblik izražavanja pojedinca, omogućujući uvid u razvoj, emocionalno i kognitivno stanje, skrivene i potisnute traume, te prenošenje složenih ili suprotstavljenih osjećaja i percepcija. Kod dijagnosticanja i terapije važno je pažljivo proučiti sve te elemente kako bi se dobila cjelovita slika. Crteži i slike predstavljaju ono što je unutar pacijenta. Postavljanjem pitanja koja odgovaraju njihovoj dobi i spolu, uz raspravu o tim crtežima (slobodne asocijacije pacijenata), terapeuti mogu otkriti razumijevanje simbola unutar tih umjetničkih djela i emocija povezanih s njima (Kondić i Dulčić, 2009). U predškolskim ustanovama crtanje predstavlja jednu od aktivnosti koje djeca često prakticiraju s velikim zanimanjem. Ova aktivnost je bliska djeci i često se rado uključuju u nju. Crtanje predstavlja važan dio njihovog svakodnevnog iskustva u vrtiću ili predškolskoj ustanovi. Iz dječjeg crteža mogu se sagledati različiti aspekti umjetničkog izražavanja, što čini čestu primjenu crteža u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji izrazito značajnom. Stoga, razumijevanje i tumačenje dječjih crteža postaje važan dio pedagoškog, terapijskog i dijagnostičkog procesa u radu s djecom.

4.1 Uloga crteža u art terapiji

Uloga crteža u art terapiji iznimno je važna jer omogućuje pacijentima izraziti svoje osjećaje, misli i emocionalna iskustva na kreativan i neizravan način. Kroz crtež osobe koje prolaze kroz terapiju imaju priliku istražiti svoje dublje osjećaje i procesuirati ih na umjetnički način. Crtež može biti kanal kroz koji se izražavaju sukobi, traume, strahovi, ali i radost, ljubav i nada.

Dulčić i Kondić (2009) zaključuju kako crtež i upotreba boja u crtežu otkrivaju unutarnji svijet crtača i njegov odnos s vanjskim svijetom, a u psihoterapijskom tretmanu ukazuju i na vrstu i obilježja terapijskog odnosa te na učinak terapije. Kroz proces crtanja terapeuti mogu promatrati obrasce, simbole i teme koji se pojavljuju u crtežima, što im pomaže u razumijevanju emocionalnog stanja pacijenta.

Crteži u art terapiji često služe kao neka vrsta komunikacije između terapeuta i pacijenta, omogućujući izražavanje onoga što možda nije lako izreći riječima. Osim toga, crteži mogu poslužiti kao alat za praćenje napretka tijekom terapije te kao temelj za daljnji rad i istraživanje. Dulčić i Kondić (2009) navode kako se djeci najčešće kaže da nacrtaju što žele ili im se ponudi određeni motiv poput kuće, obitelji i slično. Kada dovrše svoj crtež, treba pripaziti i fokusirati se na značenje crteža, veličinu likova, na njihov položaj te odnose između dijelova crteža; na način na koji je dijete nacrtalo određeni lik – s mnogo ili malo detalja, na povezanost između dijelova crteža i njihov odnos u stvarnosti.

U konačnici, uloga crteža u art terapiji je višestruka – od omogućavanja izražavanja unutarnjih osjećaja, preko poticanja introspekcije i samospoznaje, do podrške procesu iscjeljenja i rasta. De Zan (1994) ističe kako crtež prikazuje djetetovo emocionalno stanje, fantazije, želje, konflikte i ono je djetetovo nesvjesno.

4.2 Dječji crtež

Dječji crteži predstavljaju autentičan izraz djetetove mašte, kreativnosti i unutarnjih doživljaja. Oni su ne samo rezultat fizičkog čina crtanja, već i dubokog procesa emocionalnog izražavanja i kognitivnog razvoja. Tijekom razvoja likovnosti djeteta od velike je važnosti da dijete neprestano mijenja sadržaj rada što proizlazi iz težnje za aktivnim spoznavanjem i

izražavanjem doživljenog (Grgurić i Jakubin, 1996). U djetinjstvu crteži često postaju sredstvo komunikacije kroz koje djeca prenose svoje emocije, misli i fantazije. Česta obilježja dječjeg izraza su spontanost, ekspresija, skladnost, ritmičnost, što se očituje u sjedinjavanju realnog i fantastičnog. Upravo zbog toga dječje crteže često nazivaju škrabotinama, što nije primjereno niti istinito. Škrbina (2013) ističe kako mlađa djeca češće crtaju detalje ne vodeći računa o cjelini, dok se kod starije djece uočava tendencija crtanja osnovne konture i naknadno dodavanje detalja. Motivi u dječjim crtežima mogu biti raznoliki, od konkretnih predmeta poput obitelji, prijatelja i igračaka, do apstraktnih elemenata koji odražavaju djetetovu maštu i unutarnji svijet. Grgurić i Jakubin (1996) napominju kako ne sadrže svi dječji likovni produkti likovno-estetičku i originalnu vrijednost, ali ipak dio njih ima izvoran, neometen dječji likovni izraz i likovno-kreacijsko obilježje. Važno je istaknuti da se crteži mijenjaju s djetetovim rastom i razvojem, te da su oni integralni dio procesa odrastanja i samoidentifikacije. Pedagozi, psiholozi i roditelji koriste dječje crteže kao važan alat za razumijevanje djetetovog emocionalnog stanja, intelektualnog razvoja te za poticanje kreativnosti i izražavanja. Promatranje i interpretacija dječjih crteža omogućuju uvid u djetetove interese, strahove, težnje i potrebe, pružajući temelj za prilagodbu odgojno-obrazovnih ili terapijskih pristupa. Ružić (1958) navodi kako je prije samog crtanja s djecom potrebna priprema, razgovor u kojem će ih se potaknuti na crtanje mnogih podataka kojih se sami možda ne bi sjetili. Osim toga, crtanje predstavlja važan oblik igre i zabave koji potiče djetetovu individualnost te razvoj motoričkih vještina i kognitivnih sposobnosti. Škrbina (2013) spominje mnoge istraživače koji su istraživali razliku između crteža djevojčice i dječčaka te su otkrili kako dječčaci često crtaju dinamičke crteže – teme su moć, natjecanja, agresije s čudovištima, raznim vozilima i oružjem, a djevojčice češće crtaju statične slike prirodnih postavki s ljudima i životinjama.

4.2.1. Boje u dječjem crtežu

Boje u dječjem crtežu predstavljaju važan element koji obogaćuje i dopunjuje djetetovu likovnu ekspresiju. Djetetova percepcija boja razvija se paralelno s kognitivnim i emocionalnim razvojem te odražava njegovo osobno iskustvo i svijet oko sebe. Boja djetetu postaje važna u razdoblju od četvrte do sedme godine života, kada djeca pokazuju posebnu sklonost prema intenzitetu boja (Škrbina, 2013). U ranoj fazi djeca često koriste svijetle i intenzivne boje poput crvene, žute i plave, ali te boje ne povezuju sa stvarnim predmetima koje crtaju. Bez obzira na

sve, važno je djeci pružiti priliku za korištenje raznovrsnosti boja u svakom obliku likovnog izražavanja.

De Zan (1994) ističe kako se boja slika ili crteža u psihoanalitički usmjerenoj psihoterapiji djeteta ne bi smjela tumačiti bez djetetova objašnjenja. Dulčić i Kondić (2009) navode kako razni teoretičari i istraživači ističu da svi ljudi najčešće koriste plavu boju jer ona ostavlja najjači dojam, a asocira na apsolutni mir, vječnost, ravnotežu te se u dječjim crtežima tumači kao potreba za druženjem. Iako je boja važan element crteža, u psihoanalitički orijentiranoj terapiji ne zanima se isključivo za boju kao simboličko sredstvo izražavanja. Terapeutu odnos pacijenta prema materijalu i načinu uporabe istog te odnos prema crtačkom i slikarskom priboru i načinu uporabe pribora daje bitne informacije (De Zan, 1994).

Škrbina (2013) prema Cimbalo i sur. (1978) navodi da su kroz svoja istraživanja uočili kako djeca sretnije prizore prikazuju narančastom, žutom, zelenom i plavom bojom, dok su tužne prizore prikazivala smeđom, crnom i crvenom bojom. Dulčić i Kondić (2009) približavaju simbole boja u dječjem crtežu: crvena predstavlja borbenost, strast, snagu, samosvijest, ali njena pretjerana upotreba u crtežima može ukazivati na uznemirenost i prikrivenu agresiju. Zelena simbolizira mir, nadu i optimizam, dok se u dječjem crtežu interpretira kao znak potiskivanja i skrivanja emocija. Žuta se smatra bojom koja se povezuje s aktivnošću, poduzetnošću, živahnosti i djetinjastom srećom. Crna obilježava depresiju, žalost, ozbiljnost, dostojanstvo i eleganciju, dok u dječjim crtežima često simbolizira strah koji prigušuje ostale emocije. Ako je smeđa dominantna u dječjem crtežu, može simbolizirati pretjerane higijenske zahtjeve.

4.2.2 Crtež kao komunikacijsko sredstvo

Crtež je duboko ukorijenjen oblik izražavanja koji prenosi poruke i ideje putem vizualnih elemenata. Kao komunikacijsko sredstvo crtež omogućuje pojedincima izražavanje kompleksnih osjećaja, misli i fantazija na način koji može biti razumljiv i prepoznatljiv drugima. „Crtež je prijelazni objekt, međuprostor, intermedijalni prostor, katalizator u komunikaciji“ (Škrbina, 2013; str. 127).

Djeca posebno koriste crtež kao način izražavanja svojih unutarnjih svjetova i doživljaja koji često nisu lako verbalizirani. Kroz linije, boje i oblike oni prenose svoje emocije, interese i doživljaje svijeta oko sebe. Crtež omogućuje djeci izraziti se na način koji je prirodan i intuitivan, neovisno o njihovoj razini verbalnih vještina ili komunikacijskih sposobnosti. Osim

toga, crtež može biti i sredstvo interakcije i komunikacije među djecom, omogućujući im da dijele svoje ideje i fantazije te izgrade mostove međusobnog razumijevanja. Pružanje djeci mogućnosti izražavanja putem crteža predstavlja strategiju koja se može učinkovito koristiti kao pomoćna metoda u odgojno-obrazovnim i terapijskim intervencijama.

De Zan (1994) spominje kako je nerijetko u psihoanalitički orijentiranoj psihoterapiji crtanje i slikanje najčešći, najlakši, a katkad i jedini mogući način komunikacije terapeuta s djetetom – bolesnikom. Za mnoge pojedince crtež predstavlja siguran prostor u kojem mogu izraziti svoje najdublje osjećaje i tajne bez straha od osude ili nerazumijevanja. Tomašević Dančević (2005) objašnjava kako uz pomoć uspješne likovne terapije pacijent ponovno pronalazi vizualni jezik i kreira svoj jedinstveni govor (likovni govor) pomoću kojeg iskazuje svoje osjećaje, misli i fantazije te na taj način stječe svoju emocionalnu pismenost. Stoga, crtež nije samo likovni proizvod, već i moćno sredstvo komunikacije koje pomaže pojedincima povezati se s drugima i izraziti svoju jedinstvenost i dubinu svog unutarnjeg svijeta. Vidović (2015) ističe kako je crtež komunikacijsko sredstvo između djeteta i odgojitelja i da dijete crtež koristi kako bi svoju ideju približilo odraslima.

4.2.3. Crtež kao terapijsko sredstvo

Crtež kao terapijsko sredstvo posebno je korisno u radu s djecom jer im pruža mogućnost izražavanja osjećaja i misli na način koji im je prirodan i intuitivan. Kroz crtež djeca mogu istražiti svoje unutarnje svjetove, procesuirati emocionalne teškoće te izgraditi povjerenje i sigurnost u odnosu s terapeutom. Malchiodi (2011) sugerira integriranje kreativnog rada u medicinsko okruženje koje može pomoći u ponovnoj izgradnji osjećaja nade, samopoštovanja, autonomije i kompetentnosti kod mladog pacijenta, istovremeno nudeći prilike za sigurno i ograničeno izražavanje osjećaja.

Dulčić i Kondić (2009) ističu kako terapeut tijekom psihoterapijskog tretmana, koristeći različite tehnike opuštanja i kreativne metode poput crtanja i slikanja, pomaže osobi steći nova saznanja o sebi i svom okruženju. Terapeut vodi osobu ka osvještavanju vlastitih i tuđih ponašanja koja mogu biti uzrok problema ili poremećaja, te je potiče na promjenu kroz drugačije razmišljanje i odabir prikladnijeg ponašanja. Terapeutske sesije crtanja pružaju djeci siguran prostor u kojem se mogu osjećati slobodno i prihvaćeno, potičući ih da istraže svoje osjećaje i doživljaje na njima prihvatljiv način. Pomažu im da se potpuno oslobode i time

olakšaju svoje liječenje. Malchiodi (2011) navodi kako su informacije prikupljene kroz umjetnička djela neprocjenjive za medicinski tim jer se nastoji liječiti cijela osoba, a ne samo bolesti ili dijagnoze.

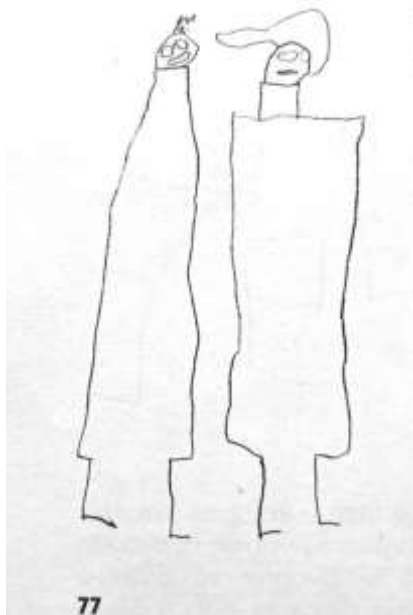
Neovisno o tome je li dijete suočeno s fizičkim ili psihičkim izazovima, terapija koja koristi crtež može biti izuzetno korisna u njihovom procesu oporavka od bolesti. Umjetnička terapija s fizički bolesnom djecom pomaže im u vježbanju procesa stvaranja nade kroz umjetnost. Dijete i terapeut zajedno odabiru materijale, postavljaju ciljeve i planiraju načine postizanja istih. Gotov proizvod konkretni je dokaz da bolesno dijete može postići mnogo. Malchiodi (2011) naglašava da ovaj oblik postignuća pomaže bolesnom djetetu da se iz pasivne žrtve bolesti transformira u aktivnog partnera u procesu ozdravljenja. Kod osoba oboljelih od psihičkih bolesti na crtežu se mogu pojaviti neuobičajeni likovi, mrlje, dvosmislene poruke u crtežu i slici, interpretacija scena s fotografija i slika, popunjavanje nedovršenih rečenica, motiv u crtanju po slobodnom izboru i tako dalje (Škrbina, 2013).

Kroz likovno izražavanje djeca mogu naučiti nove načine suočavanja sa stresom, anksioznošću ili traumom te razviti vještine samopouzdanja i samoregulacije. Osim toga, crtež kao terapijsko sredstvo potiče kreativnost i maštovitost kod djece, pružajući im mogućnost razvijanja svojstava poput tolerancije, empatije i samospoznaje. Terapeutske seanse crtanja mogu biti izuzetno korisne u radu s djecom koja su izložena stresnim životnim situacijama, imaju poteškoće u emocionalnom izražavanju ili se bore s problemima u ponašanju. Kroz crtež djeca mogu pronaći put ka iscjeljenju i osobnom razvoju, stvarajući temelj za zdrav emocionalni i mentalni rast.

4.2.4 Crtež ljudske figure

Djeca u dobi od dvije do tri godine crtaju oblike i linije kojima ne pridaju mnogo značenja. Od treće do četvrte godine djeca i dalje uživaju u šaranju, ali polako imenuju i smišljaju priče kako bi dala svojem crtežu značenje. Budući da djeca imaju tendenciju crtati ono što ih okružuje, crtež čovjeka nije rijetka pojava na djetetovom uratku. Škrbina (2013) prema Gardneru (1982) navodi kako djeca u ovoj fazi često preferiraju apstraktno nad realističnim izrazom zbog karakterističnog bogatstva boja i dizajna apstraktnog slikarstva te da oblici iz ove faze (trokuti, krugovi, križevi, kvadrati i pravokutnici) prethode ljudskim figurama.

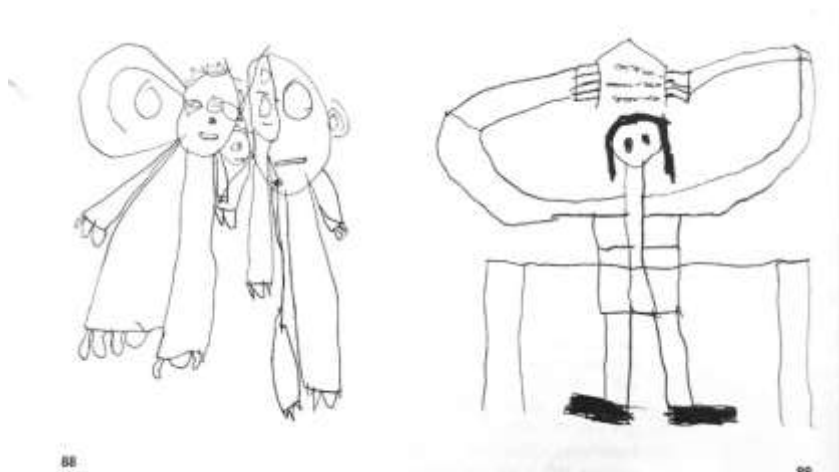
Faza crtanja ljudske figure javlja se u dobi od četiri godine. Čovjek dobiva tijelo, ruke i noge, a kosa označava spol (Slika 1.).

Slika 1.

Izvor: Belamarić, D. (1986.) Dijete i oblik, str. 68

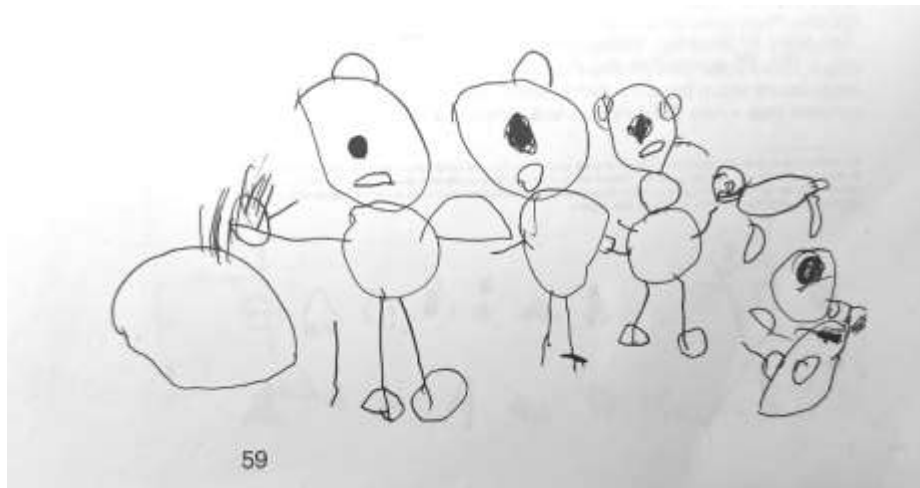
U četvrtoj i petoj godini djeca predimenzioniraju važnije dijelove tijela (Slika 2.).

Slika 2.

Izvor: Belamarić, D. (1986.) Dijete i oblik, str. 74

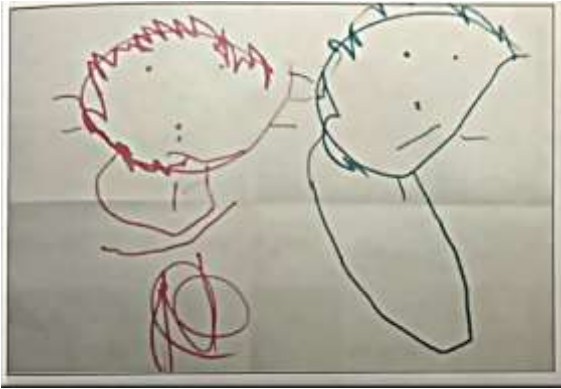
Belamarić (1986) ističe kako dijete od četiri godine simbol čovjeka sastavlja od glave, tijela i udova, da uočava kosu i usta, no o očima još uvijek misli kao simbolima percepcije te zacrnjivanje krugova ono shvaća kao otvore prema unutra, kanale kojima vanjski svijet postaje dostupan unutrašnjem biću (Slika 3.).

Slika 3.

Izvor: Belamarić, D. (1986.) *Dijete i oblik*, str. 59

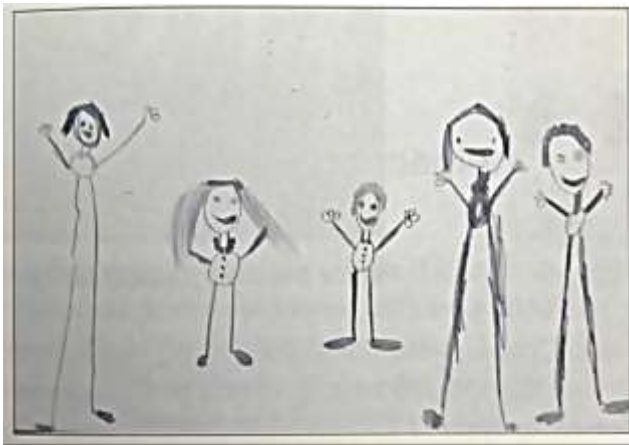
Škrbina prema Malchioidi (1998.) spominje kako se u dobi od četiri do šest godina dječji crtež čovjeka obično u početku sastoji od jednostavne glave (krug), dviju dugih nogu (dvije tanke linije povučene iz kruga) i ponekad dviju ruku (dvije kratke linije na suprotnim stranama kruga). Kako djeca postupno rastu i razvijaju svoje vještine, njihovi crteži postaju sve raznovrsniji i detaljniji. Počinju uključivati trup uz glavu, dodajući sve više sitnih detalja poput prstiju, zuba, obrva, kose i ušiju, čime njihovi crteži postaju izrazito bogatiji i živopisniji.

Slika 4. Crtež čovjeka (punoglavac) (4 god.)

Slika 5. Crtež čovjeka (4 god.)

Slika 6. Crtež čovjeka (5 god.)

Slika 7. Crtež čovjeka (5 god.)

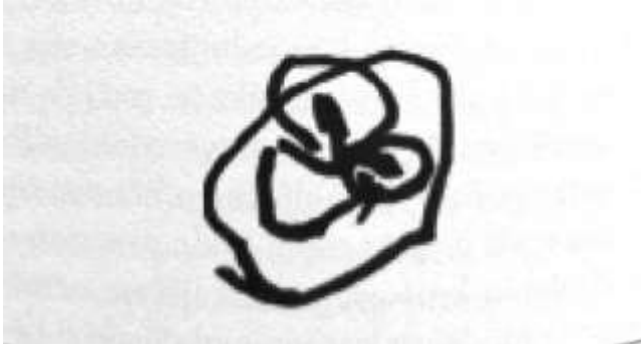

Izvor: Škrbina, D. (2013.) Art terapija i kreativnost, str. 79

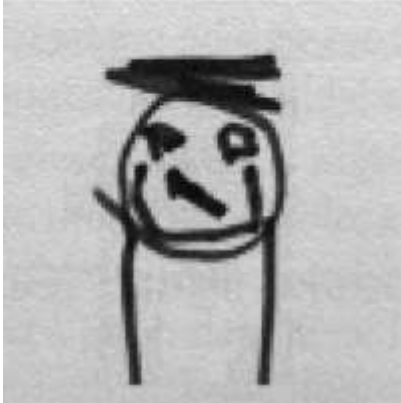
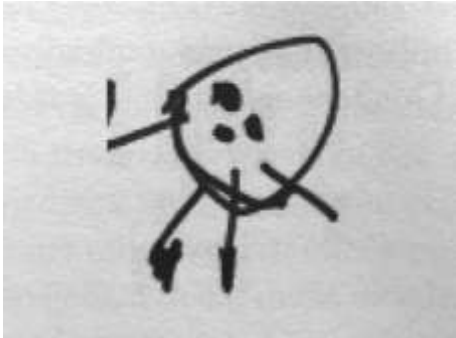

Test „Crtež ljudske figure“ temelji se na pretpostavci da se određeni aspekti crtanja povezuju s dječjom mentalnom dobi, što omogućuje korištenje ovog testa kao mjere inteligencije. Ovaj test je izvorno namijenjen djeci u dobi od tri do pet godina, s ciljem procjene razine njihovog intelektualnog razvoja, sposobnosti apstrahiranja, emocionalne zrelosti i

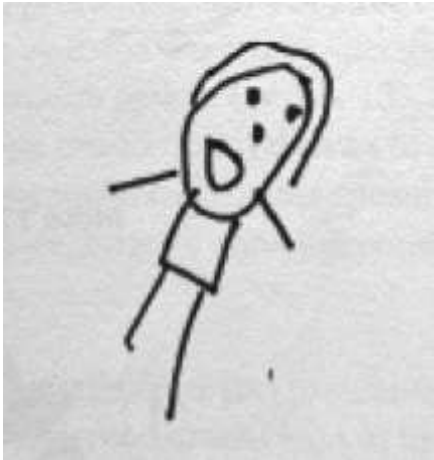

obrazovnog potencijala. (Škrbina, 2013). U Tablici 1. prikazane su faze razvoja crteža ljudske figure.

Tablica 1. Faza razvoja crteža ljudske figure (Standford University, 2011.)

Izvor: Škrbina, D. (2013.) Art terapija i kreativnost, str. 116

Kategorija	Opis	Crtež
Pred-punoglavac	Postoji grafički prikaz, ali bez jasnog crteža	
	Postoji samo lice Postoje samo lice i noge Postoje lice i noge u jednoj liniji	
Punoglavac	Postoje samo noge, bez ruku i bez lica	

	<p>Postoje samo noge i lice</p>	
	<p>Ruke (iz glave), noge i lice</p>	
<p>Prijelazno razdoblje</p>	<p>Lice, linija kao tijelo, ruke, noge</p>	

	<p>Glava, tijelo, noge kao privjesak Glava, veliko tijelo/noge kao privjesak, ruke iz glave Glava - pravokutnik</p>	
	<p>Lice, tijelo, noge, bez ruku Glava, tijelo, noge, ruke iz glave</p>	
<p>Uobičajen crtež čovjeka</p>	<p>Lice, tijelo, ruke, noge</p>	

Odstupanje u razini intelektualnog rasta i sposobnosti apstrahiranja djeteta može se primijetiti uspoređivanjem djetetova crteža s fazama koje su prikazane u tablici. Škrbina (2013) prema Norbert, (1997.) i Martinec (2008.) ističe primjer tri crteža gdje uspoređuje inteligenciju djece i njihovih crteža:

Slika 8. (1) Dijete s natprosječnom inteligencijom (8 god.)

Slika 9. (2) Dijete s prosječnom inteligencijom (8 god.)

Slika 10. (3) Dijete sa smanjenom intelektualnom razinom funkcioniranja (10 god.)

Izvor: Škrbina, D. (2013.) Art terapija i kreativnost, str. 118

4.2.5 Korištenje crteža u radu s djecom s poteškoćama u verbalnoj komunikaciji

U suvremenom dobu tehnologija napreduje enormnom brzinom. No, kao i svaka druga pojava, tehnologija ima svoje prednosti i mane. Jedan od ozbiljnih nedostataka je to što djeca sve manje komuniciraju sa svojim roditeljima, bližnjima i rodbinom jer su zauzeta najnovijim tehnološkim dostignućima. Stoga se često u terapiji putem crteža pojavljuju slučajevi govornih teškoća. Kroz crtež djeca mogu najlakše komunicirati svoje probleme. Dulčić i Kondić (2009) spominju nekoliko primjera:

Slučaj 1: djevojčica od 10 godina koja dolazi kod terapeuta zbog selektivnog (elektivnog) mutizma.

Djevojčica normalno razgovara s ukućanima, ali u školi govori vrlo malo (gradivo se ispituje u pisanom obliku), dok s nepoznatim ljudima uopće ne komunicira. Čak ni s terapeutom ne razgovara, stoga odmah započinju s crtanjem.

Slika 12. *Princeza u kupaoni*

Slika 13. *Princeza u šetnji*

Izvor: Dulčić, A. i Kondić, Lj. (2009.) Crtež i slika u dijagnostici i terapiji, str. 20

Na slikama je središnji lik (princeza – djevojčica) koja izgleda usamljeno i izolirano, sa zatvorenim pogledom. Na prvoj slici „uživa u mirisima“ (kako je napisala djevojčica na poleđini), a na drugoj slici „šeće ne obazirući se na ruže i novac koji padaju s neba“ (njezin tekst). Tijekom trećeg mjeseca terapije, uz strpljiv i empatičan pristup terapeuta, djevojčica postaje otvorenija za verbalnu komunikaciju te se otkriva kako je imala tešku prilagodbu na vrtić i da joj je potrebna veća pažnja. Zaključeno je da je selektivni mutizam bio sredstvo kojim je djevojčica pokušavala dobiti veću količinu potrebne pažnje. Kroz daljnju terapiju djevojčica je sve više napredovala, tjeskoba joj se smanjila i počela je normalno komunicirati, što prikazuje treća slika.

Slika 14. *Priroda se budi – vulkani rigaju vatru, sve se lomi, sve se kreće*
Izvor: Dulčić, A. i Kondić, Lj. (2009.) Crtež i slika u dijagnostici i terapiji, str. 21

Slučaj 2: dislalija.

Četverogodišnja djevojčica zbog ponovno pokrenutih simptoma dislalije upućena je psihoterapeutu. Prije terapije djevojčica je radila s logopedom i uspješno prevladala simptome, no nakon rođenja brata počela je mucati. Tijekom terapije izjavila je o bratu: „On stalno plače, pa se mama ne može igrati sa mnom.“ Iz ovoga se zaključuje da djevojčica strahuje od gubitka roditeljske ljubavi i izražava ljutnju prema bratu koji je preuzeo tu pažnju. Na svojoj slici „To sam ja“ djevojčica je predimenzionirala svoj trup kako bi istaknula svoju važnost, dok je smanjila glavu jer se ne osjeća previše značajnom.

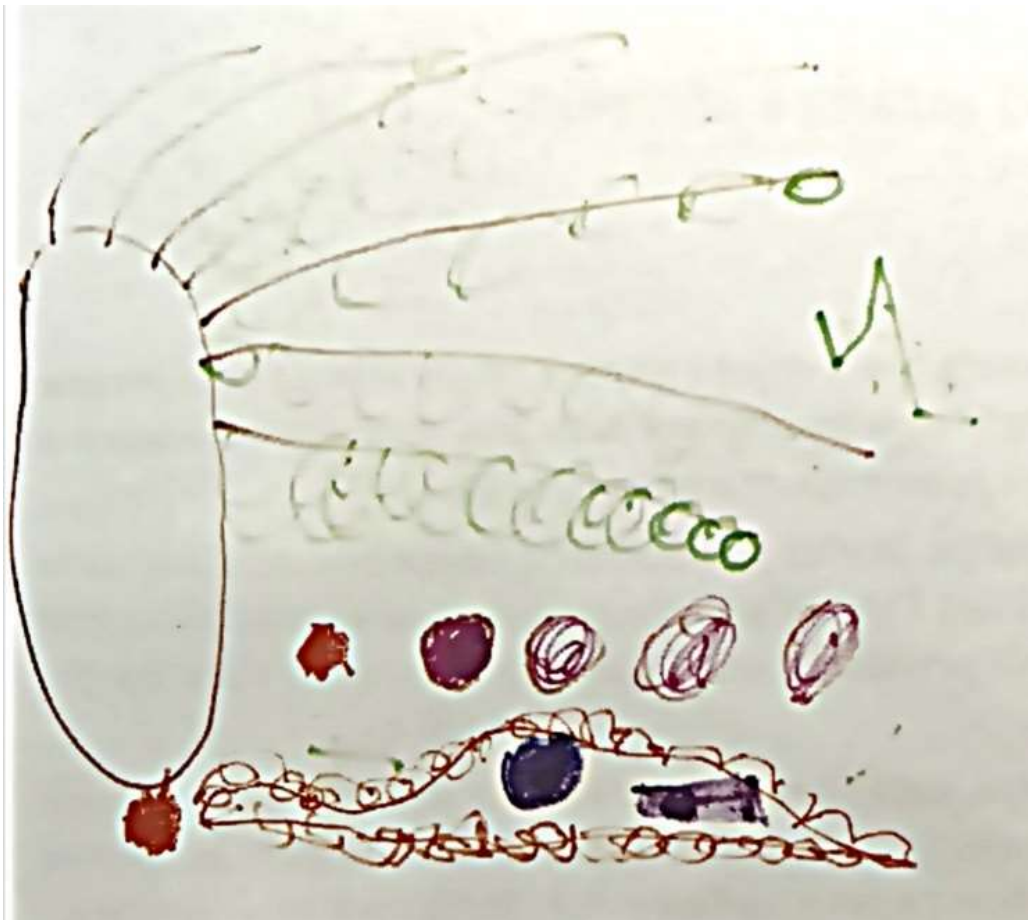

Slika 15. *To sam ja*

Izvor: Dulčić, A. i Kondić, Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 31

Slučaj 3: poremećaj komunikacije.

Petogodišnje dijete dolazi terapeutu zbog problema u komunikaciji koje je doživjelo tijekom adaptacije na vrtić, a potom ne može sudjelovati u igri sa svojim vršnjacima. Dijete je imalo poremećaj govora s eholalijom (ponavljanje određenih glasova) i nerazgovjetnim govorom, koji je općenito bio loš. Većinu vremena djelovalo je vrlo povučeno, ali je voljelo crtati tijekom liječenja. Crta istu sliku desetak puta pod nazivom „Livada“.

Slika 16. *Livada*

Izvor: Dulčić, A. i Kondić, Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 33

Za njegov crtež karakteristični su kružići koje stereotipno ponavlja, što ga očito umiruje. Nakon individualne terapije uključuje se i u grupnu terapiju te u igri s vršnjacima postaje vrjedniji i komunikativniji. I dalje su prisutni govorni problemi, no komunikacija je poboljšana što se vidi na jednoj od posljednjih slika u tretmanu „Livada i ja“, na kojoj su obavezni kružići, ali i nasmijani dječak.

Slika 17. *Livada i ja*

Izvor: Dulčić, A. i Kondić, Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 33

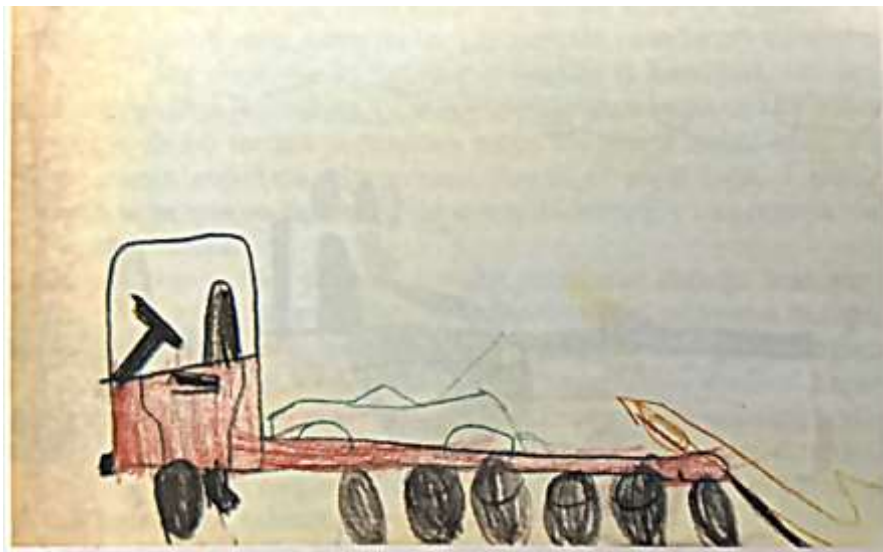
De Zan (1944) opisuje još jedan slučaj poremećaja u komunikaciji. Radi se o osmogodišnjem dječaku koji dolazi kod terapeuta zbog mucanja, tika glavom, bronhalne astme s napadajima gušenja, straha od lopova i noći, odbijanja spavanja, straha od usnivanja, straha od lopova, vampira vukova i samoće te pretilosti. Tretman je trajao tri godine, tijekom kojih je dječak s oduševljenjem koristio crtež kao sredstvo komunikacije jer ga je verbalna komunikacija zbog mucanja frustrirala. Prvi crtež s prve seanse (Slika 18.) opisao je tako da je on automobil koji je doživio nesreću i pozvao pomoć te je stiglo vozilo (terapeut) da mu pomogne. Dječak se obratio majci koja je sjedila u sobi. Već se na prvom crtežu može uočiti njegov veliki intelektualni kapacitet, posebna interpretacija crteža i sposobnost personifikacije. Crtež je transferno-problematski jer ne prikazuje samo dječakov emocionalni odnos i očekivanja od terapeuta, već i njegovu percepciju sebe kao automobila koji je doživio prometnu nesreću (De Zan, 1994).

Slika 18. *Automobil za pomoć vozilima na cesti*

Izvor: De Zan, D. (1994.) *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, str. 43

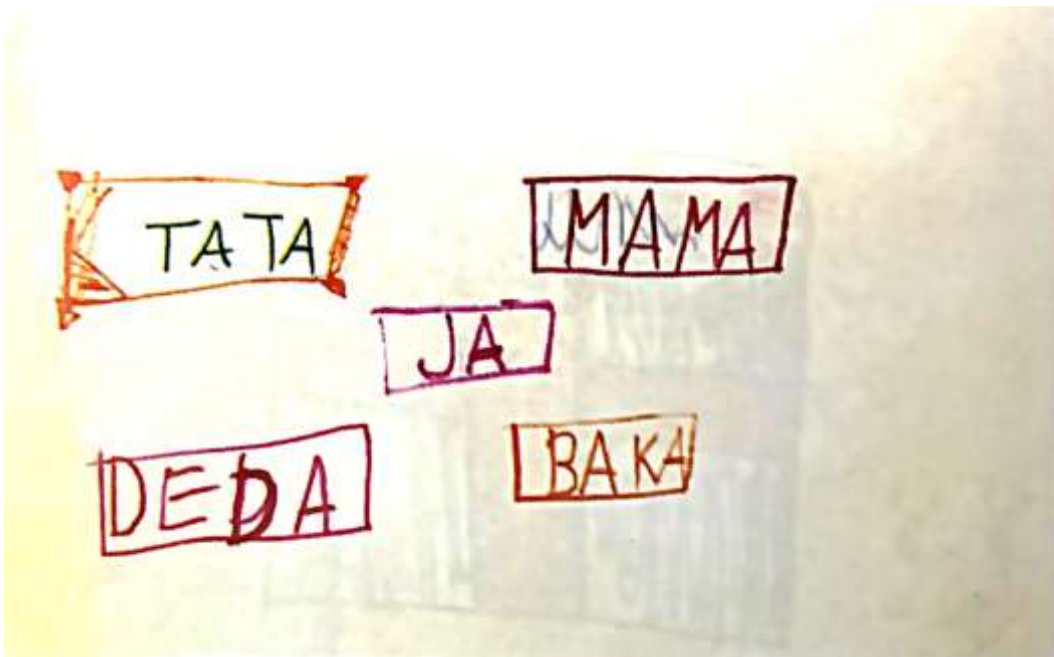
Dva mjeseca poslije dječak crta „labudicu“. Na crtežu je prikazan kamion službe pomoći na cesti koji odvozi unesrećeni automobil. Dječak objašnjava kako je terapeut labudica koja ga vodi u radionicu kako bi ga popravili. Iz toga se saznaje kako terapeut u dječakovu životu igra važnu ulogu (De Zan, 1944).

Slika 19. *Labudica*

Izvor: De Zan, D. (1994.) *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, str. 44

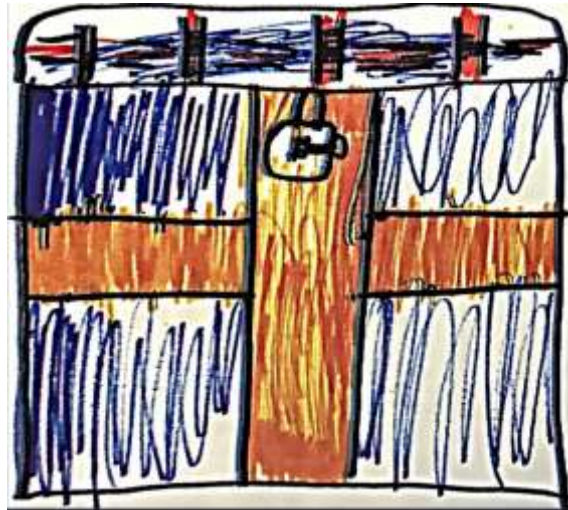
U prvoj godini liječenja pojavljuje se i familiogram na kojem dječak crta mamu, tatu, djeda i baku. Upitan za značenje boja i oznaka na pravokutnicima objašnjava kako je tata nekako nezgrapan, velik, uvijek mu košulja viri iz hlača. Dječak ga se boji kada je ljut i zato je nacrtan drukčije boje i s „kopljima“. Baka je narančaste boje jer peče najbolje kolače na svijetu. Mama, dječak i djed su slični i zato su nacrtani „isto“. Dječak je sebe nacrtao u središtu jer je on uvijek u središtu. Dječak je odlučio u svoj crtež uključiti djeda i baku, iako su oni daleko i ne žive skupa (De Zan, 1994).

Slika 20. *Moja obitelj*

Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 45

Nakon četrnaest mjeseci terapije dječak odlučuje nacrtati i četvrti crtež, na kojem prikazuje sebe prije godinu dana kao škrinju s blagom. Objasnjava kako je šutio, mucao, tresao glavom i crvenio se jer ga je bilo sram. Terapeut iz razgovora također saznaje kako je dječak šutio jer ga je bilo strah da će sve čuti mama i tata. Ovaj crtež jasno objašnjava kako je dječak prije tretmana imao sumnje i otpore prema liječenju pokazujući strah od razočaranja roditelja (De Zan, 1994).

Slika 21. Škrinje s blagom

Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 46

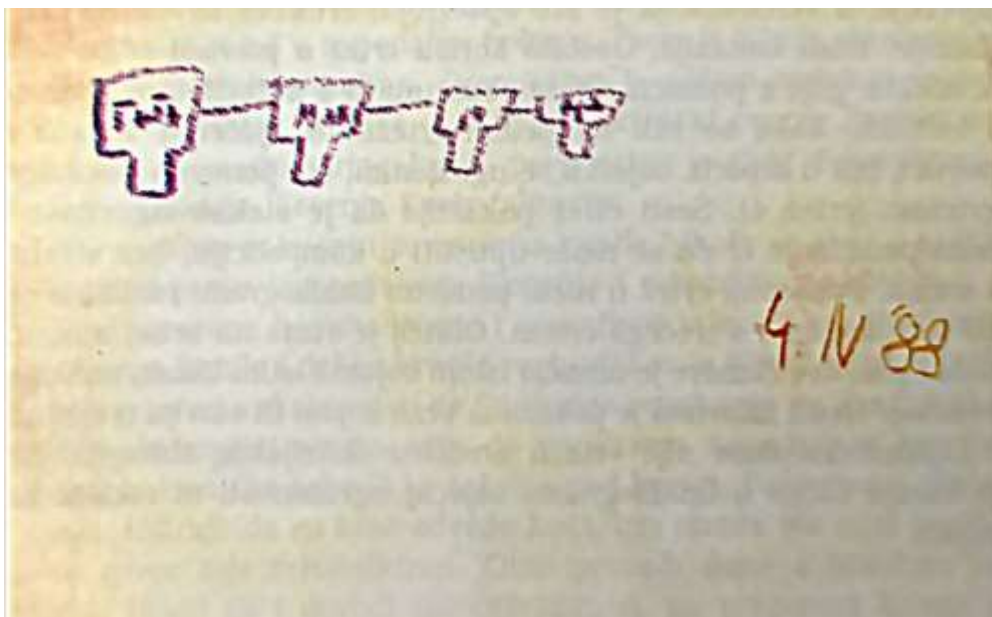
Nakon dvadeset i četiri mjeseca liječenja dječak pokazuje novi crtež te objašnjava kako je „banda revolveraša“ napala grad, kako su pljačkali i ubijali, ali se pojavio šerif (dječak) koji je bio najbrži i najjači. Iz djetetove izjave, a i iz samoga crteža može se primijetiti kako dječak napreduje te kako se osjeća samopouzdanije, što i pokazuje njegov crtež (De Zan, 1994).

Slika 22. Revolveraši

Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 48

Nakon tri godine terapije od dječaka se traži da ponovno nacрта familiogram. De Zan (1994) navodi kako ovaj familiogram pokazuje sužavanje obitelji na tatu, mamu, dječaka i novog člana obitelji – njihovog psa. Na crtežu nisu nacrtani djed i baka jer ih dječak vidi kao „nebitne“. Na ovom familiogramu može se uočiti kako je dječak upotrijebio istu boju i oznaku za sve članove te kako su međusobno povezani i čine cjelinu. Dječak je shvatio i prihvatio ulogu roditelja kao vodećih u obitelji te ih je označio većim oznakama. Sebe je označio istom, ali manjom oznakom. Pas ima oznaku jednake boje, nacrtan je na kraju niza i najmanje je veličine.

Slika 23. *Moja obitelj*

Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 49

5. ULOGA ODGOJITELJA U PRIMJENJIVANJU ART TERAPIJE U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA

U procesu razvoja djeteta odgojitelj ima podosta važnih uloga. On je djetetov pomagač, opskrbljivač, promatrač, poticatelj, usmjerivač, procjenjivač, suigrač, planer i voditelj. Da bi odgojitelj profesionalno obavljao sve ove uloge, ključno je izgraditi kvalitetan odnos s djecom. U odgojno-obrazovnim ustanovama odgojitelj također ima ključnu ulogu u primjenjivanju art terapije kao sredstva za poticanje razvoja svakog djeteta. Edukacija u području art terapije može obogatiti njegove vještine i znanje te mu omogućiti još efikasnije podržati razvoj djece i njihovo emocionalno blagostanje. Art terapija pruža odgojitelju alate i tehnike za prepoznavanje potreba i problema djece te ih usmjerava prema odgovarajućim likovnim aktivnostima. Na taj način odgojitelj može postati još svestraniji stručnjak koji doprinosi cjelovitom razvoju djeteta.

Kroz art terapiju odgojitelj može poticati dječju kreativnost, samopouzdanje i samosvijest te djeci pružiti prostor za istraživanje i izražavanje njihove osobnosti. Također, art terapija može biti korisna u prevladavanju različitih emocionalnih problema kao što su anksioznost, stres ili depresija, pružajući djetetu siguran prostor za izražavanje osjećaja kroz umjetnost.

Odgojitelj može integrirati art terapiju u svakodnevne aktivnosti i programe ustanove, koristeći različite likovne tehnike i materijale prilagođene dječjoj dobi i potrebama. Grgurić i Jakubin (1996) ističu kako bi odgojitelj mogao kvalitetno stimulirati i razvijati izražajne sposobnosti djece, on mora stručno poznavati i po mogućnosti ovladavati likovnim jezikom i tehnikama. Način na koji će odgojitelj predstaviti art terapiju djeci od velikog je značaja. Važno je da odgojitelj razvija svoje vještine i znanje o art terapiji kako bi što učinkovitije podržao razvoj djece i njihovo emocionalno blagostanje.

Miljković i Rijavec (2009) prema Csikszentmihalyi (1990) definiraju zanesenost kao doživljaj koji se javlja kada se bavimo aktivnošću koja je pod našom kontrolom, ali je izazovna i zahtijeva prilične vještine, potpunu usredotočenost i za nju smo intrinzično motivirani. Zanesenost se postiže kod djece kroz kreativnu igru i bitna je kako bi se pri crtanju dijete potpuno oslobodilo te prenijelo svoju poruku. Kroz kontinuiranu podršku i suradnju s ostalim stručnjacima odgojitelj može osigurati da art terapija postane integralni dio odgojno-obrazovnog procesa, pružajući djetetu mogućnost za osobni rast i razvoj u poticajnom i podražavajućem okruženju. Ivon, Mendeš i Pivac (2012) prema Nola (1980) navode kako će

dijete „umjetnički živjeti“ ako „svakodnevno živi u nemirnoj, živoj, spontanoj nevinosti i ljepoti igre, koja će ga možda dovesti i do umjetničkog izričaja. Kada djeca završe crtež, važno je pažljivo ih poticati postavljanjem pitanja o njihovom radu, fokusirajući se na njihove osjećaje i doživljaje vezane uz nacrtano. Time se smanjuju otpori i povećava mogućnost slobodnog izražavanja.“ (Dulčić i Kondić, 2009).

6. VAŽNOST ODNOSA ODGOJITELJA I DJECE U PRIMJENJIVANJU ART TERAPIJE

Odnos odgojitelja i djece igra presudnu ulogu u primjeni art terapije u odgojno-obrazovnom kontekstu. Art terapija, kao oblik terapije koji koristi kreativne procese umjetnosti kako bi pomogao pojedincima u izražavanju i obradi njihovih osjećaja, misli i iskustava, zahtijeva dubok i osjetljiv odnos između terapeuta, odnosno odgojitelja i djeteta.

Za početak, odgojitelji moraju stvoriti siguran i poticajan prostor u kojem djeca mogu slobodno izražavati sebe putem umjetnosti. Grgurić i Jakubin (1996) tvrde kako dijete od svoje najranije dobi osjeća i doživljuje estetičke vrijednosti i zbog toga je važno da se već u predškolskoj dobi djetetu omogućuje što neposredniji kontakt s umjetničkim djelom. Otvorenost, prihvaćanje i empatija od strane odgojitelja ključni su u stvaranju takvog okruženja. „Naša je uloga pritom da taj 'intiman', suptilan proces djetetova stvaranja kroz igru ne poremetimo, da o njemu ne sudimo, već da ga pokušavamo razumjeti“ (Ivon, i sur., 2012; str. 116). Dijete treba osjećati da je njegovo izražavanje prihvaćeno bez osude ili kritike, te da je odgojitelj tu kako bi ga podržao i razumio. Kako bi izvedba bila uspješna, sam odgojitelj, kako Miljković i Rijavec (2009) ističu, trebao bi se prisjetiti da su emocije zarazne i da se valja potruditi oko pozitivnih emocija.

Također je važno da odgojitelji budu svjesni različitih načina na koje djeca komuniciraju putem umjetnosti. Dok neka djeca mogu biti verbalno ekspresivna, druga mogu preferirati izražavanje kroz crtež, slikanje ili oblikovanje. Odgojitelji trebaju biti osjetljivi na ove različite stilove komunikacije te ih podržati i poticati. Dulčić i Kondić (2009) navode kako bi psihoterapijski odnos trebao postati važan u prostoru u kojem će dijete – uz primjenu raznih ekspresivnih tehnika – bez osude, slobodno izražavati svoje strahove, unutarnje sukobe i bolne osjećaje pred terapeutom koji će ih znati prihvatiti, izdvojiti one koji najviše ometaju funkcioniranje djeteta, promisliti o njima te ih protumačiti djetetu. Takav odnos treba njegovati i odgojitelj kako bi dopro do djeteta.

Kroz art terapiju odgojitelji imaju priliku bolje razumjeti emocionalne potrebe i stanja djece. Promatranjem djetetovih umjetničkih radova i razgovorom o njima odgojitelji mogu dobiti uvid u djetetov unutarnji svijet, njegove strahove, želje, teškoće ili traume koje možda proživljava. To im omogućuje pravovremeno reagiranje i pružanje adekvatne podrške.

Osim toga, art terapija može jačati vezu između odgojitelja i djeteta. Kroz zajedničko sudjelovanje u umjetničkim aktivnostima stvaraju se posebne veze i povjerenje. Dijete osjeća da je njegov odgojitelj partner u procesu izražavanja i samoostvarenja, što može doprinijeti pozitivnom razvoju djeteta.

U konačnici, odnos između odgojitelja i djeteta ključan je za uspješnu primjenu art terapije u odgojno-obrazovnom kontekstu. Kroz otvorenost, empatiju, razumijevanje i podršku odgojitelji mogu pružiti djetetu siguran prostor za izražavanje i rast te potaknuti njegov emocionalni i kreativni razvoj.

ZAKLJUČAK

Uvođenjem art terapije u odgojno-obrazovne vrtiće kod djeteta se konstantno razvija likovna kompetencija, djeca imaju priliku svoje emocije i doživljaje prenijeti drugačijim putem, a ne samo verbalno. Danas sve više djece ima problema u verbalnoj komunikaciji i često im je teško izraziti se na taj način. Art terapija daje djetetu drugačiji princip iznošenja svojih ideja, emocija, stanja i doživljaja. Također, art terapiju ne bi trebalo biti teško provoditi u vrtiću zbog toga što to ne zahtijeva neispunjive uvjete za realizaciju. Jedan od glavnih uvjeta je odgojiteljeva educiranost i motiviranost za provođenje art terapije. Osim toga, crtež kao alat u art terapiji je izvrsno sredstvo koje može poslužiti za motiviranost djeteta za sudjelovanjem. Crtež je nešto što je djeci poznato i dostupno od najranije dobi i za čime vrlo radu posežu. Jedan od uvjeta korištenja i uvođenja art terapije u vrtiće je isto tako i kvalitetan odnos odgojitelja i djece. To ne bi trebalo stvarati nikakav problem ili prepreku jer profesionalni odgojitelji u svakom trenutku rada s djecom moraju stvoriti kvalitetan odnos i međusobno povjerenje. Osim razvitka mašte i kreativnosti, kod djece se pomoću art terapije mogu otkriti i odstupanja u razvoju što uvelike može pomoći odgojitelju da na vrijeme sankcionira moguće posljedice kod djeteta.

LITERATURA

1. Belamarić, D. (1986), *Dijete i oblik*, Školska knjiga, Zagreb
2. Čudina Obradović M., Letica M., Profaca A. P. B., Starc B., (2004), *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*, Golden marketing, Zagreb
3. De Zan, D. (1994), *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb
4. Dr. Duraković, M. (1985), *Razvijanje stvaralačkih sposobnosti u problematsko-kreativnoj nastavi*, Istarska naklada, Pula
5. Đuranović, M.; Klasnić, I.; Matešić, I. (2020.), Poticanje dječje kreativnosti u ustanovama, *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 69 (1), 93-103
6. Grgurić, N.; Jakubin, M. (1996), *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Metodički priručnik, Educa, Zagreb
7. Ivon, H.; Mendeš B.; Pivac D. (2012), Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja, *Magistra Iadertina*, 7 (1), 114-118 <https://hrcak.srce.hr/file/147098>
8. Jakubin, M. (1999), *Likovni jezik i likovne tehnike*, EDUCA, Zagreb
9. Kondić, Lj.; Dulčić, A. (2009), *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, Alineja, Zagreb
10. Malchiodi C. (2011), *Handbook of Art therapy*, Guilford Press, New York
11. Miljković, D. i Rijavec, M. (2009), Važnost pozitivnih emocija u odgoju i obrazovanju, *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 150 (3-4), 496-499 <https://hrcak.srce.hr/file/123260>
12. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta [MZOS]. (2015). Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto: 20.04.2024.: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf>
13. Prof. dr. med. Nikolić, S. (1985), *Svijet dječje psihe*; Elementi dječje medicinske psihologije, Prosvjeta, Zagreb
14. Ružić, B. (1959), *Djeca crtaju*, Školska knjiga, Zagreb
15. Supek R., (1987), *Dijete i kreativnost*, Globus, Zagreb
16. Šagud, M. (2002), *Odgajatelj u dječjoj igri*, Školske novine, Zagreb
17. Škrbina, D. (2013), *Art terapija i kreativnost*; Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji, Veble commerce, Zagreb
18. Todorčić, G. (2023), Kreativnost djece predškolske dobi, *Varaždinski učitelj : digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 6 (12), 3-4 <https://hrcak.srce.hr/303446>
19. Tomašević D. M. (2005), *Kako nacrtati osjećaj?*, Profil International, Zagreb
20. Vidović, V. (2015), Dječji crtež kao komunikacijsko sredstvo djeteta i odrasloga, *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 21 (79), 22-23 <https://hrcak.srce.hr/file/254933>

PRILOZI

- Slika 1. Dječji rad, 4 godine, olovka (Izvor: Belamarić, D. (1986.) *Dijete i oblik*, str. 68)
- Slika 2. Dječji rad, 4-5 godina, olovka (Izvor: Belamarić, D. (1986.) *Dijete i oblik*, str. 74)
- Slika 3. Dječji rad, 4,5 godina, olovka (Izvor: Belamarić, D. (1986.) *Dijete i oblik*, str. 59)
- Slika 4. Dječji rad, 4 godine, *Crtež čovjeka (punoglavac)*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 79)
- Slika 5. Dječji rad, 4 godine, *Crtež čovjeka*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 79)
- Slika 6. Dječji rad, 5 godina, *Crtež čovjeka*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 79)
- Slika 7. Dječji rad, 5 godina, *Crtež čovjeka*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 79)
- Slika 8. Dječji rad, 8 godina, *Dijete s natprosječnom inteligencijom*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 118.)
- Slika 9. Dječji rad, 8 godina, *Dijete s prosječnom inteligencijom*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 118.)
- Slika 10. Dječji rad, 10 godina, *Dijete sa smanjenom intelektualnom razinom funkcioniranja*, flomaster (Izvor: Škrbina, D. (2013.) *Art terapija i kreativnost*, str. 118.)
- Slika 11. Dječji rad, 11 godina, *Dijamantna pobjeda*, flomaster (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 17)
- Slika 12. Dječji rad, 10 godina, *Princeza u kupaoni*, drvene bojice (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 20)
- Slika 13. Dječji rad, 10 godina, *Princeza u šetnji*, drvene bojice (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 20)
- Slika 14. Dječji rad, 10 godina, *Priroda se budi*, drvene bojice (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 21)
- Slika 15. Dječji rad, 4 godine, *To sam ja*, flomaster (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 31)
- Slika 16. Dječji rad, 5 godina, *Livada*, flomaster (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 33)
- Slika 17. Dječji rad, 5 godina, *Livada i ja*, flomaster (Izvor: Dulčić A. i Kondić Lj. (2009.) *Crtež i slika u dijagnostici i terapiji*, str. 33)
- Slika 18. Dječji rad, 8 godina, *Automobil za pomoć vozilima na cesti*, flomaster (Izvor: De Zan, D. (1994.) *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, str. 43)
- Slika 19. Dječji rad, 8 godina, *Labudica*, drvene bojice (Izvor: De Zan, D. (1994.) *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, str. 44.)
- Slika 20. Dječji rad, 8 godina, *Moja obitelj*, flomaster (Izvor: De Zan, D. (1994.) *Slika i crtež u psihoterapiji djece*, str. 45)

Slika 21. Dječji rad, 9 godina, *Škrinja s blagom*, flomaster (Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 46)

Slika 22. Dječji rad, 10 godina, *Revolveraši*, drvene bojice (Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 48)

Slika 23. Dječji rad, 11 godina, *Moja obitelj*, flomaster (Izvor: De Zan, D. (1994.) Slika i crtež u psihoterapiji djece, str. 49)

Tablica 1. Stanford University, (2011.), *Faza razvoja crteža ljudske figure* (Izvor: Škrbina, D. (2013.) Art terapija i kreativnost, str. 116)

Prilog 3. Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)